
Boekzaal der geleerde wereld

Rients A. Faber, *'Verbi Frisici magister'. Lucius Columba Murray Bakker: master fan it Fryske wurd* (deel I), *Samle wurk fan L.C. Murray Bakker, fersen en ferhalen* (deel II), *boarnemateriaal Murray Bakker, brieven, fersen, farianten, ferhalen en oare stikken* (deel III). Ljouwert: Fryske Akademy, 2003. 923 p. ISBN 90-6171-956-9. € 50,00.

Bijna duizend bladzijden gewijd aan een man die buiten Friesland nauwelijks bekendheid geniet: dr. Lucius Columba Murray Bakker (*Penjum 1822 - †Huizum 1911). Die onbekendheid hoeft echter niet te verbazen: behoudens zijn studietijd in Groningen (1842-1850), bleef zijn actieradius beperkt tot Friesland. Zijn maatschappelijke verdienste als arts te Huizum van 1850 tot aan zijn dood, ligt in het graf van zijn talloze patiënten. Zijn wetenschappelijke werk, een Latijnstalige dissertatie over geelzucht (1850), wordt niet meer geraadpleegd bij een behandeling van hepatitis. Het is derhalve de inzet van Murray Bakker (hierna MB) voor de Friese taal- en letterkunde die het onderwerp van de lijvige dissertatie van Rients Faber vormt. Met grote ijver heeft Faber bibliotheken en archieven afgezocht om de bouwstenen te vergaren voor zijn reconstructie van leven en werk van MB. Het resultaat mag er wezen. Met behulp van bekend, maar nog veel meer met onbekend materiaal, zoals brieven, genealogische documenten, geannoteerde boeken, boekbezit, aantekeningen en ongepubliceerde gedichten en verhalen heeft Faber een goed gedocumenteerde biografie en Werdegang van het leven van deze Fries op tafel gelegd. MB kwam uit de gegoede stand van Friesland. Als drie-jarige wees werd hij liefdevol opgenomen in het gezin van de Witmarsumse dominee Isaac Cahais. Hij volgde de Latijnse school in Dokkum, waar hij woonde bij zijn oudere zus die getrouwd was met een uitgever van met name Friese literatuur, Dirk Meindersma. Daar kwam hij voor het eerst in aanraking met vertegenwoordigers van de Friestalige culturele voormannen. Hij had echter al meer dan twintig jaar als arts gepraktiseerd voordat hij de pen opnam om, op uitnodiging, bijdragen te leveren aan een Fries 'lieteboek'. Faber laat duidelijk zien, dat MB qua literaire opvattingen, in de eerste decaden van de negentiende eeuw was blijven steken. Hij is op en top romanticus, met een hang

naar het roemrijke Friese verleden. Als dichter niet van hetzelfde niveau als de gebroeders Halbertsma, kan MB toch gezien worden als een meer dan representatieve 'minor poet' van zijn tijd. In de jaren tachtig wordt MB betrokken bij het voltooiën van het grote Friese woordenboek dat Joost Halbertsma begonnen was. Zijn taak was het de Latijnse vertalingen van de Friese woorden te geven. Maar in de jaren negentig besloot de commissie dat het Latijn als wetenschappelijke internationale taal door de tijd was ingehaald. Zijn werk aan tienduizenden Latijnse verklaringen bleek voor niets te zijn geweest.

Wie geïnteresseerd is in het culturele leven in Friesland in de negentiende eeuw, kan hier zijn hart ophalen. Wel moet de lezer over enig doorzettingsvermogen beschikken. Deel I is, ondanks de bedoeling van de auteur een cultureel-historische analyse van zijn materiaal te presenteren, vooral op het feitelijk beschrijvende niveau gebleven, met hier en daar wat kanttekeningen. Theoretisch wordt er niet diepgaand geproblematiseerd en biedt het boek qua uitkomst derhalve niet een model om andere tijdgenoten van MB mee te lijf te gaan.

Rolf H. Bremmer Jr

Albert van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn. W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn 'nationale' geschiedschrijving*. Hilversum: Verloren, 2002. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. Met lit. opg., reg. 368 p.; ill.; ISBN 90-6550-709-4. € 32,00.

Over de katholieke plattelandsarts en historicus Nuyens is alleen in verzuilde en nationale kaders geschreven. De aan het Nederlands Centrum voor Volkscultuur verbonden Van der Zeijden wil hem in zijn proefschrift plaatsen in een breder cultureel en internationaal verband en ook de rol van Nuyens in de katholieke 'identiteitspolitiek' tonen. Hij gebruikt in zijn erudiete boek Nuyens in de praktijk vooral als uitgangspunt om een veelheid van kwesties aan te snijden. De lezers krijgen een gedegen inleiding over nationale geschiedschrijving, zien Nuyens al hobbelen in zijn koets op weg naar zijn patiënten boeken lezen, horen in het voorbijgaan over zijn gefnuikte politieke en professioneel-historische ambities en lezen over zijn speurtocht naar de vinger Gods in de recente geschiedenis. Ze krijgen ook een nuttige schets van het tijdschrift *Onze Wachter* dat hij samen, maar in politieke onenigheid, met Schaepman redigeerde, en een mooie analyse van de retorica van de historicus Motley, tegen wiens pro-testantse interpretatie van de Opstand Nuyens zijn hoofdwerk schreef. Van der Zeijden wijst ook op interessante parallellen met Britse en Duitse katholieke historici, maar dit maakt in wezen maar een klein deel van het boek uit. Meer aandacht krijgt Nuyens' (deels mislukte) poging tot 'het afbreken van Oranjes standbeeld', zoals hij in een brief aan Alberdingk Thijm zijn 'levenstaak' omschreef. Van der Zeijden kapittelt de recente historiografie die van Nuyens niet meer dan een voetnoot bij de liberale historicus Fruin maakt en maakt duidelijk dat Nuyens met zijn werk Motley de naam van onnauwkeurige mooischrijver bezorgde, maar zijn dissertatie is eerder een genuanceerd en goed beredeneerd overzicht van werk (en leven) van Nuyens dan een fundamentele herinterpretatie. Toch geeft die

stof tot nadenken. Van der Zeijden wijst erop dat Nuyens anders dan Alberdingk Thijm niet veel om esthetica en stijl gaf en vooral het grote publiek wilde bereiken, bijvoorbeeld in de discussie rond de nationale feestdagen. Daarnaast wilde hij met een zakelijke presentatie het goed recht van de katholieke interpretatie van het nationale verleden aan andersdenkende professionele historici tonen. Enerzijds lijkt hij met zijn aandacht voor de grote groep dan vooruit te wijzen naar de latere georganiseerde verzuiling, anderzijds met zijn verzet tegen Motley's literaire geschiedschrijving naar de toenemende verwetenschappelijking van het vak (gesymboliseerd door de liberaal Fruin). Maar zijn liberaal-katholieke voorkeur maakt van hem wel een eigenaardige voorman van de verzuiling en zijn status van geschiedkundig amateur zat hem in de weg – het predikaat plattelandsdokter was natuurlijk dodelijk. Zo werd hij in het verhaal over de verwetenschappelijking van het vak een voetnoot en in de katholieke historiografie een ongemakkelijke held, boven wiens slordigheden en apologetische polemieken latere katholieke grootheden als L.J. Rogier zich toch eigenlijker verheven voelden.

Henk te Velde

Frits Rovers, *'Dan liever de lucht in'. Jan van Speijk en de Belgische Opstand*. Hilversum: Verloren, 2000. (Verloren verleden 12). ; 88 p., ISBN 90-6550-453-2; Maartje Janse, *De geest van Jan Salie. Nederland in verval?* Hilversum: Verloren, 2002. (Verloren verleden 17); 92 p., ISBN 90-6550-458-3 en Willemien Schenkeveld, *Het Kinderwetje van Van Houten*. Hilversum: Verloren, 2003. (Verloren verleden 22); 88 p., ISBN 90-6550-463-x. Elk deeltje € 10,00.

In de inmiddels afgesloten reeks Verloren Verleden, waarin sinds 1998 24 boekjes over gedenkwaardige momenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis verschenen, zijn ook drie deeltjes te vinden die expliciet aan een figuur of onderwerp uit de negentiende eeuw gewijd zijn. Het betreft deeltjes over respectievelijk Samuel van Houten, Jan Salie en Jan van Speijk. Ze beperken zich echter niet tot hun hoofdfiguur, maar plaatsen deze in een brede context van kinderarbeid (Van Houten), van de veronderstelde malaise in de eerste helft van de negentiende eeuw (Jan Salie) en van de perikelen rondom de Belgische Afscheiding (Van Speijk). In die zin bieden de drie boekjes een brede introductie tot negentiende-eeuwse geschiedenis en tot de geschiedschrijving daarover. Vooral het boekje over Jan Salie omspannt ruim drie eeuwen. Janse schetst niet alleen uitvoerig de achttiende-eeuwse voorgeschiedenis van de door Potgieter in 1841 gecreëerde romanfiguur, maar maakt ook ruim baan voor het *Nachleben* tot diep in de twintigste eeuw. De inmiddels vaak bekritiseerde karakterisering van de eerste eeuwheft als weinig geïnspireerd krijgt eveneens overvloedig aandacht.

Ook Schenkeveld blijft niet steken rond 1874 – het jaar waarin het Kinderwetje van Van Houten werd aangenomen – maar zet ruim van tevoren in door antwoorden te zoeken op vragen als: hoe erg was de kinderarbeid in de negentiende eeuw eigenlijk? Waar werkten al die kinderen, en wat deden ze de hele dag? En waarom ging men dat in de loop van de eeuw een schande vinden? Aan Samuel van Houten zelf wordt niet heel veel aandacht besteed; wel corrigeert Schenkeveld het algemene beeld dat veel mensen van

hem hebben: 'Dat Van Houten niet zozeer uit bewogenheid met het lot der werkende kinderen zijn wetsvoorstel indiende alswel uit vrij koel-economische overwegingen, is maar bij heel weinig mensen bekend.'

In het boekje *'Dan liever de lucht in!'* krijgt Van Speijk, in tegenstelling tot Van Houten, wél het volle pond. In het kader van de aanloop naar de Belgische Opstand schetst Rovers uitvoerig Van Speijks leven tot aan het moment waarop deze zijn in de Schelde vastgelopen kanonneerboot de lucht in schiet door een sigaar in een kruisvat te gooien. Het is een gebeurtenis in 1830 en de jaren daarna tot mythische proporties is opgeblazen. Tegenwoordig wordt Van Speijks actie vooral gezien als een daad van zelfopoffering die fungeerde als katalysator in een proces waarbij ons land zich langzaam bewust is geworden van het feit dat het een kleine natie met een groots verleden was geworden.

Wat deze drie boekjes – behalve de vlotte schrijfstijl – mede zo aantrekkelijk maakt, is de overvloed aan prachtige illustraties. Daar heeft men zich niet met een Jantje van Leiden van afgemaakt.

Berry Dongelmans

Lo van Driel, *'Ik ben voor hoera! Om de uitspraak.'* *De lexicografische correspondentie tussen Matthias de Vries en J.H. van Dale.* Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 2004 (Cahiers voor Taalkunde). 136 p., ISBN 90-72365-78-x, € 18,50 (excl. verzendkosten).

Als off-spin van zijn in 2003 verschenen biografie over J.H. van Dale geeft Lo van Driel in dit boekje enkele vandalia in het licht die het hart van lexicografen ongetwijfeld sneller zullen doen kloppen. Het betreft de recentelijk teruggevonden correspondentie tussen Matthias de Vries, de initiatiefnemer van onder andere het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, en Johan Hendrik van Dale, de eerste bewerker en naamgever van 'de dikke Van Dale'. Voor gewone stervelingen die niet warmlopen voor epistels over woorden, woordgeslacht en spelling bestaat er – in de woorden van Van Driel zelf – 'geen onmogelijker, in ieder geval saaier onderwerp'. Toch geeft deze uitgave, mede door de informatieve inleiding, de biografische schetsen van de correspondenten en de in de brieven genoemde personen, een aardig beeld van hoe taalkundig Nederland eind jaren zestig van de negentiende eeuw functioneerde. En vooral de spannende beschrijving van de zoektocht naar de verloren gewaande correspondentie leest als een trein. De inhoud van de negen brieven is inderdaad voer voor lexicografen en historisch taalkundigen. Het bij een particulier teruggevonden 'klein pakje in zwart fotopapier' bevat echter ook nog andere brieven, waarvan Van Driel er in een bijlage een aantal heeft opgenomen. Het betreft brieven van onder meer de uitgevers A.W. Sijthoff, S. van Nooten en D.A. Thieme. Het hele pakket brieven is inmiddels geïnventariseerd en ze zijn te raadplegen in het Zeeuws Archief in Middelburg.

Berry Dongelmans

Aarnout Drost, *'De eer des Vaderlands gebiedt, dat men streng zij'*. Kritieken. Ingel., uitgeg. en van aant. voorz. door Ingrid Glorie. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 2004. 260 p., ISBN 90-72365-80-1. € 28,00 (excl. verzendkosten).

Zeker is dat de vroeggestorven Aarnout Drost (1810-1834) veertien kritieken heeft geschreven. Over zeven andere kritieken zijn de geleerden het niet eens: ze worden weliswaar ook aan hem toegeschreven, maar bij gebrek aan de mogelijkheid een dna-onderzoek te doen is niet met 100% zekerheid vast te stellen dat hij er ook de geestelijke vader van is. Ingrid Glorie heeft ze wel alle 21 verzameld en gebundeld, maar heeft alleen de veertien onbetwiste recensies uitvoerig geannoteerd en van commentaar voorzien. Ze verschenen tussen 1832 en 1834 in *De Muzen* en in *De Vriend des Vaderlands* en enkele steekproeven wijzen uit dat de transcripties in het algemeen zorgvuldig zijn uitgevoerd. Hinderlijk alleen is dat de apostrof ' in bijvoorbeeld 't of 'k stelselmatig als 't en 'k wordt weergegeven. Ook de quasi-facsimile transcriptie van eigennamen in de lopende tekst met hoofdletters (De tekening van JELGERHUIS en VELIJN's gravure zijn even verdistastelijk.) had wat mij betreft achterwege mogen blijven.

Aan de kritieken gaat een uitvoerige inleiding vooraf waarin Glorie de poëtica van Drost bespreekt. Op grond van de analyse van de kritieken concludeert zij dat de ideeën van Drost over de aard en de functie van literatuur vrijwel naadloos aansluiten bij de in die tijd heersende 'balansopvatting': verbeelding is prima, maar ze mag niet doorschieten naar de verkeerde kant. Ze dient in balans gehouden te worden door gezond verstand en 'kiesche' smaak.

De annotaties zijn soms erg uitgebreid, waarbij de verhouding tussen de tekst van de veertien kritieken (pp. 47-143) en de bijhorende annotaties (pp. 144-216) te denken geeft voor toekomstige edities. Bij de eerste toelichting bij de eerste recensie (over *De schijn-dood* van Michiel Adriaan), waar gemeld wordt dat er van dit boek geen exemplaar gevonden is (zie p. 144) kon ik zonder veel moeite in de Koninklijke Bibliotheek onder signatuur 186 H 28 een exemplaar traceren.

Berry Dongelmans

Erik Beekink e.a. (red.), *Nederland in verandering. Maatschappelijke ontwikkelingen in kaart gebracht 1800-2000*. Amsterdam: Aksant, 2003. 186 p., ISBN 90-5260-122-4 + cd-rom. € 20,00.

De Historische Databank Nederlandse Gemeenten (HDNG) is een werkinstrument bedoeld voor wetenschappelijke onderzoekers uit verschillende disciplines (onder anderen historici en sociaal-geografen) die daarmee een 'vrij toegankelijke, gecontroleerde en goed gedocumenteerde database ter beschikking hebben' (170). Wat deze onderzoekers zoal met de gegevens uit de HDNG kunnen doen, wordt gedemonstreerd aan de hand van zeven opstellen die ingaan op politieke, religieuze, economische en demografische verschuivingen in de laatste twee eeuwen. Deze verschuivingen worden inzichtelijk gemaakt aan de hand van geografische kaarten van Nederland waarop de veranderingen

die zich op gemeentelijke niveau in de loop der jaren hebben voorgedaan, zichtbaar zijn gemaakt. Is iemand geïnteresseerd in bijvoorbeeld de stoomcapaciteit in de nijverheid per district in 1871, uitgedrukt in pk's per 1.000 inwoners, dan geeft de databank de gegevens. Of wil men de migratie in Nederland onderzoeken, dan genereert de HDNG de data voor een kaart waarop het percentage inwoners in 1899 te zien is dat niet in de woonprovincie was geboren.

De godsdienstige gezindheid komt eveneens aan bod. De diverse godsdiensten krijgen elk hun eigen spreidingskaart en ook de ontkerkelijking die rond 1889 inzette, wordt inzichtelijk in kaart gebracht. De interpretatie van de diverse kaarten en de verklaringen voor de opgetreden verschuivingen maken de opstellen boeiend om te lezen. Dat de eerder genoemde ontkerkelijking een 'vrijwel puur protestants verschijnsel' was, wekt wellicht verbazing. En dat deze ontkerkelijking niet in de grote steden, maar vooral op het Friese platteland en in mindere mate op het Groningse platteland speelde, lijkt eveneens opmerkelijk. Menig protestant aldaar keerde, onder invloed van het socialisme, de kerk de rug toe (117).

De bijgeleverde cd-rom (Versie 1, november 2003) biedt de mogelijkheid zelf op zoek te gaan naar gegevens. Hoewel de statistische data uit de twintigste eeuw ruimer aanwezig zijn, zijn er ook uit de negentiende eeuw flink wat statistische gegevens opgenomen. Je bent bijvoorbeeld slechts een paar klikken verwijderd van het antwoord op de vraag naar het aantal kiesgerechtigden voor de gemeenteraad anno 1860 (per gemeente, provincie of heel Nederland). Of wie liever wil neuzen in de beroepstelling van 1889 of 1899 wordt op zijn wenken bediend.

Misschien was ik te gretig, maar het uit het plastic halen van de cd-rom resulteerde in een beschadigde achterflap en de verpakking was daarna niet bruikbaar meer. Een simpel ingeplakt papieren hoesje waarin je de cd-rom na gebruik weer terug kan schuiven, zou beter zijn geweest.

Berry Dongelmans